

የአዲስ አበባ ከተማ መስሪታዊ የአግልግሎት ስርዓቶች ባህርያት፡ አጠቃላይ እይታ

በተገኘ ጉብረ እግዚአብሔር (ፕሮፌሰር)

መግቢያ

አዲስ አበባ በፈጣን እድገት ላይ የምትገኝ ከተማ ናት። በፊት ከነበራት መካከለኛ የስፋት መጠን በመነሳት፣ በአሁኑ ሰዓት ወደ እጅግ በጣም የተለጠጠች ሰፊ፣ ውስብስብ እና ሁሉን-አቀፍ ከተማነት ያደገች የሀገሪቱ ማዕከል የሆነች ከተማ ስትሆን መገለጫዎችዋም፡ ሰፊ መንገዶች፣ ለቢሮ፣ ለዘመናዊ ሰቆች፣ ለሆቴልና ለምግብ ቤት አገልግሎት የሚውሉ ሰማይ-ጠቀስ ህንጻዎች፣ ኮንዶሚኒየሞች የተገነቡባት፣ እንዲሁም ራሳቸውን የቻሉ ወይም መኖሪያ አካባቢያቸውን ከልለው የሚኖሩ

ማህበረሰቦች የተፈጠሩባት ከተማ መሆኗ ነው (Mulatu, 2013)። አዲስ አበባ የአፍሪካ ህብረት፣ በተመድ የአፍሪካ ኢኮኖሚክ ኮሚሽንን የመሰሉ እሌሎች ትላልቅ ዓለም አቀፍ ድርጅቶች ዋና መ/ቤት መቀመጫና በማዕከልነት ጭምር የምትታወቅ ከተማ ናት። የኢትዮጵያ ማዕከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ

ባስቀመጠው ግምት መሠረት፣ ቁትሩ 3.7 ሚሊዮን የሚሆን ህዝብ የሚኖርባት አዲስ አበባ፣ የሀገሪቱ የከተማነት እሳቤን በበላይነት በመምራት በመላው ሀገሪቱ ከሚገኙ የገጠር አካባቢዎች እና ከተሞች ዜጎች ያለማቋረጥና በብዛት የሚገናኙባት ከተማ ናት። ከተማዋ በህንጻዎች ግንባታ፣ በመንገዶች ዝረጋታና የተከለሉ የመኖሪያ መንደሮች (Gated Communities) መስፋፋት ዙሪያ ፈጣን ለውጦችን በማስተናገድ ላይ ትገኛለች። ይሁንና የነዋሪው ብዛት በፍጥነት መጨመር እና በማዘጋጃ ቤት በኩል ያለው የአቅም ውስንነት ተጣምረው በከተማዋ የአገልግሎቶች አሰጣጥ ስርዓት በጣም ደካማ እንዲሆንና የአቅርቦትም እጥረት እንዲከሰት አድርገዋል።

በመኖሪያ ቤቶች፣ የውሃ፣ የቆሻሻ አወጋገድና በህዝብ ትራንስፖርት አግልግሎቶች ዙሪያ የሚታዩት ተመጣጣኝ ያለሆኑና ሠፊ የአቅርቦት እጥረት ያለባቸው አገልግሎቶች እንዲሁም በከፍተኛ ደረጃ ላይ የደረሰው ሥራ-አጥነት የከተማዋ መገለጫ ተግዳሮቶች ሆነዋል። አዲስ አበባን ለኑሮ የምትመች ከተማ ማድረግ የሚቻለው፣ በተትቀሱት የአገልግሎት ዘርፎች ውጤታማና ቀጣይነት ያለው አቅርቦት ስርዓት ዙሪያ ያሉት ተግዳሮቶች መፍትሄ ሲፈጸገኙ ብቻ ነው።

ከፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ (ኤፍ.ኤፍ.ኤስ.) ጋር በመተባበር እየሰራ ያለው የአፍሪካ ከተሞች ጥናትናምርምር ጥምረት በመባል ከሚታወቀው ተቋም፣ አዲስ አበባን ጨምሮ በ 12 የአፍሪካ ከተሞች ላይ ጥናቶችን አካሂዷል። የጥናቱ ዓላማ የከተማ ልማት ፖለቲካዊ እንቅስቃሴዎችን፣ ሰበርዓተ-አገልግሎት መቀረጫና የየዘርፉ ማነቆዎችን ለይቶ በማውጣትና በማጉላት ለከተሞች ሁሉ-አቀፍ ለውጥ አስተዋጽኦ ማበርከት ነው።

ጥናቱ በጥልቀት ከፈተኛው ቁልፍ ስርዓተ-አገልግሎቶች መካከል ውሃ፣ ኢነርጂ፣ የቆሻሻ አወጋገድ፣ የአከባቢ ጽዳት፣ ትምህርት እና የጤና እንክብካቤ የተካተቱ ሲሆን፣ ጥናቱ በዋናነት በሶስት አበይት የጥናትና ምርምር ዘርፎች ማለትም፣ የመኖሪያ ቤት አገልግሎት፣ የወጣቶች አቅም እና ብቃት፣ እንዲሁም መቀረጫ ለውጥ በሚሉ አበይት የጥናት ርዕሶች ዙሪያ የሚያጠነጥን ነው።

በአዲስ አበባ ውስጥ ያሉት ቁልፍ ስርዓተ-አገልግሎቶች የሥራ ዳሰሳ ሽፋንና ተደራሽነት፣ ባለቤትነትና የአስተዳደር ሥልጣን፣ ተገዳዳሪዎች ፣ እንዲሁም አደጋዎችና ተጋላጭነት በሚሉ ርዕሶች ስር ጠቅለል ባለ መልኩ እንደሚከተለው ቀርቧል። ሽፋንና ተደራሽነት የአዲስ አበባ ከተማ ነዋሪዎች ቁጥር በፈጣን ሁኔታ እየጨመረ ይገኛል። ማዕከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ የነዋሪው ብዛት 3.8 ሚሊዮን ነው ብሎ ሲገልጽ (CSA,2013) የዓለም ባንክ ደግሞ ነዋሪው ከ 5 ሚሊዮን በላይ መሆኑን ጠቁሟል (World

Bank, 2015)። በዚህም ምክንያት፣ በቁሳዊ እና በማህበራዊ አገልግሎቶች ላይ ያለው ፍላጎት በጣም ከፍተኛ ሊሆን ችሏል።

በአሁን ወቅት ያለው የአገልግሎቶች አቅርቦትና አሰጣጥ ሁኔታ በቂ አለመሆኑ ደግሞ በከተማዋ ያሉትን የተለያዩ ስርዓተ- አገልግሎቶች በማየት በቀላሉ መገንዘብ ይቻላል። እነዚህን ችግሮች ሊገልጹ የሚችሉ ማሳያዎች ቀጥለው ቀርበዋል። የሃይል/ኤነርጂ ሁኔታን ስንመለከት በከተማዋ የመብራት መጥፋትና መቆራረጥ የተለመዱ ከስተቶች ናቸው። ማዕከላዊ ስታትስቲክስ ኤጀንሲ ያካሄደው የደህንነት ክትትል የዳሰሳ ጥናት (CSA, 2016) ውጤት እንደሚያሳየው፣ ይህ የዳሰሳ ጥናት ከመካሄዱ በፊት ስለነበረው የኤሌክትሪክ ሁኔታ በተመለከተ ጥያቄ ከተጠየቁት አባወራዎች መካከል 92% የሚሆኑት “በሰጠውን አንድ ጊዜ የመብራት ችግር/መጥፋት ያጋጥመናል” በማለት የመለሱ ሲሆን፣ 75% የሚሆኑት ደግሞ በሰጠውን ሁለት እና ከሁለት ጊዜ በላይ የመብራት መቆራረጥ የሚያጋጥማቸው መሆኑን ገልጸዋል።

በዚህ ጉዳይ የተካሄደ ሌላ የዳሰሳ ጥናት ደግሞ በጥናቱ ተሳታፊ ከነበሩት ሰዎች መካከል 26% መላሾች በሳምንት ከስድስት ጊዜ በላይ እንዲሁም 40% መልስ ሰጪዎች “በሳምንት እስከ አራት ጊዜ ድረስ ሙብራት የሚጠፋቸው መሆኑን ገልጸዋል” በማለት ያብራራል (Meron et al 2021)። በተለይ የኤሌክትሪክ አገልግሎት ከዋና መስመር በቀጥታ የሚያገኙት አባወራዎች በእነዚህ የሙብራት መቆራረጦች ምክንያት ማግኘት ከነበረባቸው የተሻለ አገልግሎት ተጠቃሚ እንዳይሆኑ ተደረገዋል።

የህዝብ ትራንስፖርት አገልግሎት ሁኔታ የሚያሳየው ደግሞ አሁን ያለው ተጨባጭ የትራንስፖርት ስርዓተ-አገልግሎት አቅም በከተማዎ ውስጥ ለሚከናወኑ እለታዊ ጉዞዎች ከሚያስፈልገው የአገልግሎት መጠን ውስጥ ማቅረብ የሚችለው ግማሹን ብቻ መሆኑን ነው (UN-Habitat, 2017)። ከከተማዎ የትራንስፖርት ቢሮ የተገኘው ታማኝ የመረጃ ምንጭ እንደገለጸው፣ እየጨመረ ያለው የህዝብ ብዛት እና ሌሎች ተዛማጅ ችግሮች ታሳቢ ሲደረጉ፣ የከተማዎ የትራንስፖርት አገልግሎት ፍላጎት ማርካት በጣም ከባድ ነው። በአገልግሎቱ ፍላጎትና አቅርቦት መካከል ያለው ልዩነት በጣም ሰፊ ነው። በከተማዎ ያለው የውሃ አገልግሎት የአቅርቦት እጥረት ያለበት በመሆኑ የተወሰኑ አካባቢዎች ውሃ የሚያገኙት በፈረቃ ነው።

በቧንቧ መስመር አማካኝነት የአገልግሎቱ ተጠቃሚ የሆኑ በርከት ያለ ቁጥር ያላቸው ቦታዎች ደግሞ በሳምንት ሁለት ወይም ሦስት ቀናት ብቻ ውሃ ያገኛሉ። የውሃ አቅርቦት መቆራረጠ በከፋ መልኩ የሚከሰትባቸው አካባቢዎች ጉለሌ፣ ኮልፌ ቀራንዮ፣ ኡዲስ ከተማ እና አራዳ ከ/ከተሞች ናቸው። እንዲሁም እንደ ቃለቲ ኦታቂ እና ላፍቶ ንፋስ ስልክ የመሳሰሉ አካባቢዎች ዋሃ የሚያገኙት በፈረቃ ነው (World Bank, 2015; Adane et.al., 2021)። በአጠቃላይ የውሃ አቅርቦት መቆራረጥ ችግር

ለመቅረፍ ጥረት የሚደረገው ውሃ ጫኝ መኪኖች (ቦቴዎች) በመጠቀም ውሃ ማቅረብ ነው። የአ/አ ውሃና ፍሳሽ አገልግሎት ኤጀንሲ የሚያስተዳድራቸው ከ30-40 የሚሆኑ ቦቴዎች የያዙ ምድቦች ያሉት ሲሆን እያንዳንዱ ምድብ በየቀኑ 130 ለሚደርሱ አባወራዎች አገልግሎት ይሰጣሉ (World bank, 2015)።

የጽዳትና ንፅህና አጠባበቅ ሁኔታን በተመለከተ፣ በአዲስ አበባ ያለው የተሻሻለ የጽዳት አጠባበቅ አገልግሎት አቅርቦት ሽፋን ጎስቋላ በሆኑት አካባቢዎች፣ 11.4% ብቻ ሲሆን ለሁሉም የከተማው ነዋሪዎች ያለው አቅርቦት ደግሞ 41.2% ብቻ ነው። በከተማዎ ውስጥ ካሉት ጎስቋላ የመኖርያ አካባቢዎች፣ 88.6% ያህሉቱ በየሜዳው መጸዳዳትን ጨምሮ ኋላ ቀር መገልገያዎች የሚጠቀሙ ናቸው (Abebe, et. al 2016)። አብዛኛው የከተማ ነዋሪ ከተዘረጋው የፍሳሽ ማስወገጃ ሥርዓት ጋር ያልተሳሰረ ሲሆን ከአባወራዎች መካከል 63% ሽንት ቤቶችን በጋራ የሚጠቀሙ፣ 5% የሚሆኑት ደግሞ ምንም ዓይነት መገልገያ የማያገኙና በየሜዳው የሚፀዳዱ ናቸው።

እየተሰራበት የሚገኘው የደረቅ ቆሻሻ ማኔጅመንት ሥርዓት እጅግ በጣም ዝቅተኛ ደረጃ ላይ በመሆኑ፣ ውጤታማና ቀልጣፋ አይደለም። በዚህም ምክንያት ደረቅ ቆሻሻን በየትኛም ክፍት ቦታ፣ በወንዞች፣ የፍሳሽ ማስወገጃዎች፣ የውሃ መውረጃዎች እና ክፍት የገበያ ቦታዎች ላይ ሲጣል ማየት የተለመደ ነው

(Desta, 2022)። በከተማዎ ከሚመነጨው ቆሻሻ ወደ 65% የሚጠጋው እየተሰበሰበ ረጂ ወደሚባል የከተማዎ አካባቢ ተጓጉዞ ሲጣል የቆየ ሲሆን ቀሪው 35% የሚሆነው ደግሞ ሳይሰበሰብ የሚቀርና የሚወገድበት ምንም ዓይነት ሥርዓት ያልተበጀለት ነው (AACPO, 2017)። ደረቅ ቆሻሻን ከመሰብሰብ፣ ከማደራጀት፣ ከማቀነባበርና መልሶ ከመጠቀም እና ማስወገድ አኳያ የከተማው አቅም በጣም ውስን መሆኑን አንድ ሪፖርት ጠቁሟል (UN-Habitat (2017)። ከተማዎ ያላት ቆሻሻን የመሰብሰብ አቅም ከ45% - 80% እንደሆነ ይገመታል (WB and Cities Alliance, 2015 cited in UN-Habitat, 2017)። ይህ የአቅም ውስንነት ደግሞ፣ በከተማዎ አጠቃላይ የከተማነት ሁኔታ ላይ አሉታዊ ተጽእኖ ማስከተሉ የማይቀር ነው።

በሌላ በኩል፣ ጤናንና ትምህርትን የሚመለከቱ ማህበራዊ አገልግሎት አቅርቦቶች በተሻለ ደረጃ ላይ ይገኛሉ። የአዲስ አበባ ከተማ የጤና አገልግሎትን እንደምሳሌ ብንመለከት ሥርዓተ-አገልግሎቱ እና በዘርፉ የተሰማሩት ተዋናዮች ከነዋሪዎች ለሚቀርበው የጤና እንክብካቤ ፍላጎት ምላሽ ለመስጠት የተቀናጀ ጥረት ሲያደርጉ ቆይተዋል። ጥረቱም የጤና ባለሙያዎችን አቅምን በመገንባት፣ ቁሳቁሶችን በማቀረብ፣ የግንኙነት አድማስቸውን በማስፋፋት እና ህብረተሰቡን በማሳተፍ፣ በአገልግሎት

አሰጣጥ አግባብና ዘዴዎች ላይ ለውጦችና ማሻሻያዎችን በማከናወን እንዲሁም ሌሎች ተያያዥ ተግባራትን በመከወን መልክ ሲፈጸም ቆይቷል። ይሁን እንጂ የከተማዎ የጤና መገልገያዎች ብዛት እጅግ በጣም አነስተኛ በመሆኑ በአጠቃላይ እየጨመረ ላለው የከተማው ነዋሪ ፍላጎት ጋር የማይጣጣም ነው። አበዛኞቹ የጤና አገልግሎት መስጫ ተቋማት ከፍተኛ የመገልገያ ቁሳቁሶች እጥረት ያለባቸው ሲሆኑ፣ ያሉትም ቢሆን ጊዜ ያለፈባቸውና ያረጁ ናቸው። በተለይ እንደ መድሃኒት የመሳሰሉ ለጤና

ወሳኝ ነገሮች ላይ ያሉት እጥረቶች መፍትሄ ያልተገኘላቸው ችግሮች ናቸው። እጥረቱ ሃኪሞችን፣ የአደጋ ጊዜ እርዳታን፣ የስነ-ልቦና ህክምና አገልግሎትን፣ በሃኪም ክትትል የሚወሰዱ መድሃኒቶችን ሁሉ

የሚያካትት ነው። በከተማዎ የሚገኙት የህክምና ሠራተኞች በተለይም የዶክተሮች፣ የአዋላጆች እና የነርቦች ቁጥር ሲታይ፣ እንደ መለኪያ መስፈርት ተደርጎ የሚወሰደው 2.28 ሃኪሞች ለ 1000 ሠዎች ያገለግላሉ ተብሎ የተቀመጠው ደረጃ ላይ ለመድረስ ብዙ ይቀረዋል(Management Sciences for Health. 2009)።

የትምህርት ሥርዓቱ እንደሚሰላጠው በአዲስ አበባ ከተማ ያለው የማንበብና የመጻፍ ችሎታ ደረጃ 80% በመድረስ በአገር አቀፍ ደረጃ ከተደረሰበት አማካይ ውጤት በላይ መሆኑን (UN-Habitat, 2017) እንዲሁም በአስተማሪና ተማሪ ጥምርታ ምክንያት እና በሁሉም የትምህርት ደረጃዎች ያለው የተማሪዎች ምዝገባ ደረጃ እመርታ አሳይቷል። ይህ እንዳለ ሆኖ፣ የአዲስ አበባ ከተማ (2017-2027) መሰረተ-ቅርጽ መሪ እቅድ አሁንም የህዝብ/የመንግስት ት/ቤቶችን ሽፋን ማስፋፋት እና የትምህርት ጥራትን የማሻሻል አበይት ግቦች መሆናቸውን በግልጽ አስቀምጧቸዋል(AACPPO, 2017)። ከዚህ በተጨማሪ የት/ቤቶች የቦታ አቀማመጥ እና ስርጭትን ማሻሻል፤ ለቆይ ት/ቤቶች እድሳት ማድረግ፤ ለሁለተኛ ደረጃ ት/ቤቶች

የላብላቶሪ ቁሳቁሶች ማቅረብ፤ የቦታ ጥበት ያለባቸው ት/ቤቶችን ማስፋፋት፤ የሚገነቡ ት/ቤቶች ደረጃቸውን የጠበቁ መሆናቸውን ማረጋገጥ፤ የት/ቤት ደንቦችን ማሰከብር፤ እንዲሁም የአስተማሪዎች አቅም መገንባት የሚሉ ዝርዝር ጉዳዮች በመሪ እቅዱ ውስጥ ተካተዋል(AACPPO, 2017)።

ባለቤትነትና የአስተዳደር ሥልጣን አብዛኛዎቹ የከተማው ሥርዓተ-አገልግሎቶች በመንግስት ባለቤትነትና አስተዳደር ስር የሚገኙ ሲሆን፣ የሚመሩባቸው ደንቦችና ፖሊሲዎች የሚወጣላቸውም በመንግስት ነው። የፌዴራል መንግስት በተወሰኑ ጉዳዮች ሚና ያለው ቢሆንም፣ ዋናው

ተወናይ የከተማ መስተዳድሩ ነው። የከተማው አስተዳደር የስርዓቶቹ ተግባራዊ ከንቀኔዎችን የመምራትና የማስተዳደር ስልጣንና ኃላፊነት የተሰጠው ደግሞ ለክፍለ-ከተሞች ወይም ባልተማከለ አግባብ ለቆመ መ/ቤት ነው (ምሳሌ የደረቅ ቆሻሻ አስተዳደር)። የኤሌክትሪክ ኃይል በማመንጨትና ማሰራጨት ረገድ ዋናው ተዋናይ የፌዴራል መንግስት ነው። የኤሌክትሪክ ዩቲሊቲ አገልግሎት መ/ቤት ተጠሪነትም ለፌዴራል መንግስት ሲሆን ዕቅዱንና የአፈጻጸም ሪፖርትን በተመለከተ ደግሞ የአዲስ

አበባ ፕላንና ልማት ኮሚሽን፤ የአዲስ አበባ ማዘጋጃ ቤት አገልግሎት እና የመሰረተ-ልማት ኮሚቴ ጋር ሃሳብ ይለዋወጣል።

ከመንግስት ባሻገር መንግስታዊ ያለሆኑ ተዋናዮች አገልግሎቶችን በማቅረብ የሚሳተፉባቸው የተለያዩ አሰራሮች አሉ። የግል ዘርፍ ኤሌክትሪክ በማመንጨት ሥራ ተሰማርቶ እንዲሳትፍ የሚፈቀድለት በሆንም ያመነጨውን ኤሌክትሪክ መሸጥ የሚችለው ግን አንድ ገዢ በሚባል አሰራር መሠረት በብቸኝነት የመግዛት ስልጣን ለተሰጠው የኢትዮጵያ ኤሌክትሪክ ኃይል መ/ቤት ብቻ ነው። የግል ዘርፍ በዚህ ረገድ ያለው ተጨባጭ ተሳትፎ በኢንጂነሪንግ ሙያ በሚከናወኑ የንብረት/እቃዎች ግንባታ፣ የግዢ

ስራዎች እና የማማከር አገልግሎት ዙሪያ የተገደበ ነው(UN,ECA, 2021)። ኤሌክትሪክ ኃይል ማስተላለፍ እና ማሰራጨት ረገድ ለግል አነቀሳቃሾች ፍቃድ አሰጣጥ ላይ በተጣሉ ገደቦች ምክንያት በዚህ ሂደት ላይ ያለው የግል ዘርፍ ተሳትፎ የተገደበ ሆነዋል(UN ECA, 2021)። ከሀገሪቱ ዋናው የኤሌክትሪክ ትስስር/መስመር ስርዓት ውጭ ኤሌክትሪክ ማመንጨት፣ ማሰራጨትና መሸጥ የመሳሰሉ ተግባራት ላይ መሰማራት እንደሚቻል በኢንቨስትመንት ደንብ የተፈቅደ ቢሆንም እስከ አሁን ድረስ አነስተኛ ግሪዶችን በማልማት ገበያው ውስጥ የሚገኙት በጣት የሚቆጠሩ ሰዎች ናቸው (UN ECA, 2021)።

እ.ኤ.አ በ2007 አዋጅ ቁጥር 513 መውጣቱን ተከትሎ የደረቅ ቆሻሻ አስተዳደርን የሚመለከቱ አሰራሮች ተግባራዊ መሆን ጀምረዋል።በዚህም መሠረት መንግስትና የግል ዘርፍ በጥምረት (Public Private Partnership-PPP) መስራት የሚችሉበትና አነስተኛና ጥቃቅን ኢንተርፕራይዞች የሚሳተፉበት አሰራር ተመቻቻቷል (Hirpe& Yeom, 2021)። እ.ኤ.አ በ2020 ከተሰበሰበው ቆሻሻ 66.75% የተጓዳዊ መንግስት በሚያስተዳድራቸው የጭነት ተሽከርካሪዎች፣ ሲሆን ቀሪው 19.8% እና 13.5% ደግሞ እንደቅደም ተከተላቸው በግል መኪኖችና በግል የሚንቀሳቀሱ የመንግስት ተሽከርካሪዎች

አማካኝነት ተጓጉዟል (Desta, 2022)። በጤና አገልግሎት ዙሪያ የግል ዘርፍ ተሳትፎ የጎላ ነው። ይህ ተሳትፎ የግል ፋርማሲና መድሃኒት መደብርን ጨምሮ አስከ ሦስተኛ ደረጃ ሆስፒታልና ልዩ ማዕከላት ባሉት ሁሉም የጤና ተቋማት ግለጽ ሆኖ ይታያል። የግል ዘርፍ አገልግሎት

የሚሰጠው በአመዛኙ ሃብታሞችንና መካከለኛ ገቢ ያላቸው የህ/ሰብ ከፍሎችን ሲሆን በተነጻጸሪ አነስተኛ እና የተበጣጠሰ ነው። የገበያ ድረሻው 20% አካባቢ እንደሚሸፍንና ኬንያ (65%) እና ዲሞክራቲክ ኮንጎ (46%) ከመሳሰሉት ተቀራራቢ ደረጃ ያላቸው ሀገራት አንጻር ዝቅተኛ ደረጃ ላይ የሚገኝ የግል ዘርፍ ተሳትፎ ነው።

በግል ዘርፉ በየተያዙ የት/ት ተቋማት ከመንግስት ት/ቤቶች ጋር ሲነጻጸሩ ከፍተኛውን ድርሻ ይዘዋል። በከተማው ካሉት የት/ት ተቋማት ውስጥ፣ መዋዕለ ህጻናት 76% ፣ የመጀመሪያ ደረጃ ት/ቤቶች፣ 61%፣ ሁለተኛ ደረጃ 46%፣ መሰናዶ ት/ቤቶች 51%፣ የቴክኒክና ሙያ ማሰልጠኛ 85%፤ እንዲሁም ከፍተኛ ት/ት ተቋማት 91% በግል ዘርፍ ባለቤትነት፣ የተያዙ የሚመሩና የሚንቀሳቀሱ ናቸው። ይህ የትምህርት አገልግሎትን በማቅረብ ረገድ የግል ዘርፍ ተሳትፎን ለማበረታታትና ለማሳደግ በተቀረጹ ፖሊሶች አማካኝነት የተገኘ ውጤት ነው (AACPPPO, 2017። የግል ተቋማት ቆሻሻን በማስወገድ ሥራዎች ላይ ይሳተፋሉ። ከተማዋ እያንዳንዳቸው ከ8 – 16 ኩቢክ ሜትር የመጫን አቅም ያላቸው 286 የሚሆኑ ለጽዳት አገልግሎት የሚውሉ ተሽከርካሪዎችን ትጠቀማሉ። እነዚህ መኪኖች በ 218 የግል ካምፓኒዎች ስም ተመዝግበው የሚንቀሳቀሱ ሆነው በቀዳሚነት አገልግሎት የሚሰጡት በከተማዋ ላሉት መኖሪያ ቤቶች፣ የንግድ ድርጅቶችና ሆቴሎች ነው (AAIC, 2022)።

ደረቅ ቆሻሻን በመሰብሰብ፣ በማጓጓዝ እና መልሶ ጥቅም ላይ እንዲውል በማድረግ ረገድ የኑሮ ምንጭ ያደረጉት ኢ-መደበኛ ተሳታፊዎችም ተካተውበታል።

ቅሬታዎችና ተቃውሞዎች የከተማ አገልግሎቶች እና ስርዓተ-አገልግሎት አቅርቦቶች ላይ ከተለያዩ የህ/ሰብ ከፍሎች የተለያዩ ቅሬታዎችና ተቃውሞዎች ይቅርብባቸዋል። አገልግሎቶቹንና ስርዓቶቹን የሚመለከቱ ደንቦች፣ ፖሊሶችና ስታንዳርዶች የሚያስከትሏቸው የተለያዩ አሉታዊ

ተጻእኖዎች በአገልግሎቶቹና ስርዓቶች ላይ ለሚቀርቡ ተቃውሞዎች መነሻ ምክንያቶች ይሆናሉ። በከተማው ባለው የትራንስፖርት ዘርፍ መንግስትና የግል ባለሀብቶች ይሳተፉበታል። የአገልግሎት ንግድ ፈቃድ፣ የዋጋ ተመን እና የስምሪት መስመርን በሚመለከት ሁለቱም ተዋናዮች የሚመሩት በአዲስ አበባ ትራንስፖርት ባለሥልጣን መ/ቤት ነው። በዚህ መ/ቤት የሚደረግ ቁጥጥር፣ የስርዓቱ ጥንካሬ ተደርጎ የሚወሰድ ቢሆንም፣ ይህ አሰራር ለረጅም ጊዜ የጭቅጭቅ ምክንያት ሆኖ ቆይቷል።

የታሪፍ ትመናን ብንመለከት፣ የከተማዋው አስተዳደር ብቻውን የሚወስነው ባይሆንም፣ በስፋት ሲያከራክር የቆየ ጉዳይ ነው። መንግስት ሲያደርግ የነበረውን የነዳጅ ድጎማ ለማስቀረት ሲባል የተከተለው ፖሊሲ የዋጋ ግሽበትን የሚያባብስ፣ ኑሮን ለማሸነፍ የሚታገለውን ማ/ሰብ ችግር ውስጥ የሚከት ነው ተብሎ ጠንካራ ተቃውሞ ሲቀርብበት ነበር። በተመሳሳይ እ.ኤ.አ በ2016 ዓ/ም የወጣው የመስመር ድልድልና የዋጋ ቁጥጥርን ለመወሰን የወጣው አዲስ ደንብ፣ የታከሲ አሽከርካሪዎች የሥራ

ማቆም አድማ እንዲያደርጉ ምክንያት ሆነው አገልግለዋል። ከዚህ በተጨማሪም፣ የአዲስ አበባ አስተዳደር ባለ ሦስት እግር ተሽከርካሪዎች/ባጃጅ/ በስምንት ክፍለ-ከተሞች እንዳይሰሩ በቅርቡ የጣለው ክልከላ ከፍተኛ ተቃውሞ አስነስተዋል። የከተማዋ ደረቅ ቆሻሻ አስተዳደር ስርዓት በዘርፉ የሚሳተፉ አንቀሳቃሾች መካከል አንደኛውን በማካተት ሌላኛውን በማግለል ልዩነት የሚፈጥር አሰራር ይመራል። የደረቅ ቆሻሻ አስተሳሰር እ.ኤ.አ እስከ 2002 ዓ/ም ድረስ በተማከለ አመራር ስር ሲመራ ቆይቶ ከ2002 - 2005 ባለው ጊዜ ወደ ያልተማከለ አመራር በመቀየር በዝቅተኛ የአስተዳደር እርከን ላይ ለሚገኙት

ተቋማት ሃላፊነት በመስጠት የኢ.መደበኛና የግል ዘርፍ ተዋናዮች በስፋት የሚሳተፉበት አሰራር ተፈጥሯል።

ከ 2005 ጀምሮ መንግስት ቆሻሻን የመሰብሰብ፣ በማጓጓዝ እና የማስወገድ ተግባራትን ከመንግስት ጋር ትስስር በላቸው ማህበራትና አነስተኛና ጥቃቅን ኢንተርፕራይዞች በኩል የሚያከናውንበትን አሰራር ተግባራት (Kassa, 2017, p. 54)። በዚህም ምክንያት በሥራው ተሳታፊ የነበሩት ኢ-መደበኛ ተዋንያን በዘዴ ከሰራው እንደወገዱ ተደርገዋል (Zelalem, 2006, in Kassa, 2017)። ስርዓቶችን ለማንቀሳቀስ የሚያስፈልጉ ልዩ ልዩ ግብዓቶች አቅርቦት፣ ጥራትን፣ ግንኙነትና ተግባራት፣ የልዩ ድጋፍ አቅርቦት እና

የመሳሰሉት ጉዳዮች በባለድርሻ አካላት መካከል ግጭቶቻች፣ ውዝግቦችና አለመግባባቶችን የሚያስከትሉ ጉዳዮች ናቸው። የሚያስፈልጉ ሀብቶች እጥረት የተጋረጠበት የከተማዋ የጤና ዘርፍ በታካሚዎችና በአገልግሎት ሰጪዎች መካከል እየተፈጠረ ያለው ግጭት አንዱ ማሳያ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል። የኤሌክትሪክ ሃያል ማመንጨትና ማሰራጨት በጣም ውስን የግል ዘርፍ

ተሳትፎ ያለበት ቢሆንም የፌዴራል መንግስት በበላይነት የሚያስከፈው ክልሎች ምንም ዓይነት ተሳትፎ የማያደርጉበት ዘርፈ ነው። ይህ አሰራር በርካታ ተዋናዮች መሳተፍ የሚችሉበትን እድል የሚያጠብ አካሄድ ነው።

አደጋዎች እና ተጋላጭነቶች የከተማዎች የአገልግሎት ስርዓቶች የሥራ አካሄድ የተለያዩ አደጋዎችን ሊያስከትልና ተጋላጭነትን ሊያስከትል የሚችል ነው። ተገቢነት የጎደለው ማኔጅመንት የጤና አደጋዎችን በመፍጠር ሞትንና ለህይወት አደገኛ የሆኑ ሁኔታዎችን ሊያስከትል ይችላል።

የከተማው አስተዳደር የቆሻሻ ማኔጅመንት ሥርዓቱን ለማሻሻል የተለያዩ ጥረቶች እያደረገ ቢሆንም ውጤታማ ሊሆን ባለመቻሉ ደረቅ ቆሻሻን ተገቢነት በሌለው አግባብ በፍላጎት ማስወገጃ መስመሮች፤ እና በማናቸውም ግልጽ እና ባዶ ቦታዎች የሚጣልበት፤ ይህም የጎርፍ መጥለቅለቅን፤ የአካባቢ ብክለትን፤ የመጻዳጅ ቤቶች ሞልተው መፈንዳትን የመሳሰሉ አደጋዎችን በማባባስ ከዚህ ጋር ለተያያዙ የህዝብ የጤና ጠንቅ የሆኑ ችግሮችን ያስከትላል። በተለምዶ የጨረቃ ቤት በመባል በሚታወቁ መኖሪያ አካባቢዎች (ህገወጥ የሰፈራ መንደሮች) ያለው የደረቅ ቆሻሻ ማኔጅመንት ስርዓት በተለይ የደረቅ ቆሻሻ

አወጋገድ ሁኔታ በጣም ደካማ በመሆኑ ከፍተኛ መጠን ያለው ቆሻሻ በማንኛውም ክፍት/ባዶ ቦታ እና የፍላጎት ማስወገጃ ቱቦዎች ላይ እየተጣሉ ይገኛል። ምንም እንኳን አነስተኛና ጥቃቅን ኢንተርፕራይዞችን በማደራጀት ቆሻሻ እንዲሰበስቡ ቢደረግም በህገወጥ የሰፈራ መንደሮች ውስጥ የሚገኙ ነዋሪዎች የሚስተዋለው ተግባር ቆሻሻን በየሰፈሩ ማቃጠል እና በየአደባባዩ መጣል

ነው (Abnet, et al., 2017) ። እነዚህ በሙሉ አደገኛ የጤንነት የሚያስከትሉ ናቸው። ከደካማ የደረቅ ቆሻሻ ማኔጅመንት ስርዓት በተያያዘ የሚከሰቱ አደጋዎች በሰዎች ሞት ሊያስከትሉ ይችላሉ። አዲስ አበባ እ.ኤ.አ. በ2017 ዓ/ም ረጅሙ ተብሎ በሚታወቀው የቆሻሻ መጣያ ስፍራ በደረሰው የመሬት መንሸራተት ምክንያት 119 ሰዎች የሞቱበት አጋጣሚ አስተናግዳለች።

የከተማው የአገልግሎት ሥርዓቶች በውጫዊ ሁኔታዎች ምክንያት ለተለያዩ አደጋዎች ተጋላጭ የሚሆኑበት እድል ሰፊ ነው። የአየር ንብረት ለውጥን ብንመለከት የበርካት የላላማችን ከተሞች የውሃ አቅርቦት ስርዓት በስፋት እያዛባ የገኛል። አዲስ አበባም በተመሳሳይ የአየር ንብረት ለውጥ ስለላ መሆኗን ለማረጋገጥ በተደጋጋሚ የሚያጋጠሙት ድረቅ/የውሀ አጥረት፤ የሙቀት ማዕበል እና የጎርፍ መጥለቅለቅ የመሳሰሉትን ማስተዋል በቂ ነው። በየወቅቱ የሚዘንበው ዝናብ መጠን መቀነሱን

ተከትሎ የሚከሰተው ድርቅ፤ የወንዞች ሙላት/ፍሰት መቀነስ፤ ወደ ማጠራቀሚያዎች የሚገባው ውሃ መጠን መቀነስ፤ የከርሰ-ምድር ውሃ ይዘት ያላቸው ቦታዎች ማነስ፤ ትነትን የሚያባብሰው የአካባቢ አየር ሙቀት መጨመር የአዲስ አበባ የቅርብ አመታት ክስተቶች ናቸው (Hailu, 2017) ።

አዲስ አበባ ከባድ ዝናብ ምክንያት የሚከሰት ወንዞች ከመጠን በላይ መሙላት እና በተፋሰሶች ላይኛው ክፍል በሚከናወኑ ልዩልዩ ተግባራት ምክንያቶች የሚፈጠር የጎርፍ መጥለቅለቅ አደጋዎች ተጋላጭ የሆነች ከተማ ናት (World Bank, 2015። የከተማዎች በጎርፍ ለሚከሰቱ አደጋዎች ያላት ተጋላጭነትን የበለጠ የሚያባብሱት ደግሞ ደካማ የፍላጎት ማስወገጃ ስርዓት፤ ለጎርፍ ተጋላጭ በሆኑ አካባቢዎች የሚካሄዱ ህገወጥ የቤት ግንባታዎች መበራከት፤ ተገቢ ያልሆነ የቆሻሻ አወጋገድ ስርዓት፤

የአረንጓዴ አካባቢዎች መመዘኛ መንገድ እና ውሃ የማይሰርግባቸው ገጸ-መሬቶች መስፋፋት ተጠቃሾች ናቸው (Shouler et.al, 2012; World Bank, 2015)። ከዚህም በተጨማሪ ከአየር ለውጥ ጋር የተያያዙ እንደ ጎርፍና የአካባቢ አየር ሙቀት መጨመር የመሳሰሉ ክስተቶች የከተሞችን የውሃ አቅርቦት መሰረተ-ልማት መዋቅሮችን ውድመት ያስከትላሉ። በአንድ አጥኝ እንደተገለጸው የጎርፍ መጥለቅለቅ የውሃ ሥርዓተ-አገልግሎት መሰረተ ልማት መዋቅር የሆኑትን የውሀ መስመሮች፤ ትቦዎችንና ልዩ ልዩ

መገልገያዎችን በቀጥታ በማውደም፤ የውሃ ግድቦችን በደለል በመሙላት፤ መያዝ ከሚችሉት አቅም \ በላይ ውሃ በመጨመር፤ ቀጥተኛ ጉዳት ያደርስባቸዋል (Hailu (2017)።

ጥናቶች እንደሚያመለክቱት የአየር ንብረት መለዋወጥ በማጠራቀሚያዎች ውስጥ በተከማቸ ውሃ ላይ የተለያዩ ተጽእኖዎች የፈጥረው። ለምሳሌ እ.ኤ.አ. በ2015/2016 ዓ/ም የተከሰተው ኤልኒኖ የተሰኘው ክስተት፤ የለገዳዊ ውሃ ማጠራቀሚያ ግድብ ጥልቀት በአንድ ደሜትር እንዲቀንስ አድርጎት ነበር (Getinet, 2019)። ከዚህ በተጨማሪ የአካባቢ አየር ሙቀት መጨመር የውሃ አገልግሎት መሠረተ ልማቶች ተግባርን በማስናከል ከባድና ዘርፈ ብዙ ጫናዎችን ይፈጥራል። ሙቀቱ አልፎ የሚባል የተከል ዝርያ በመገልገያዎች በስፋት እንዲራባ በማድረግ እቃዎች የሚዝጉበት ሁኔታ ይፈጥራል። ዝገቱንና በዝገቱ ምክንያት የሚፈጥር አላስፈላጊ ጠረንን ማስወገድ ደግሞ ከፍተኛ ወጪን

ይጠይቃል። በተመሳሳይ የአካባቢ አየር ቅዝቃዜ መጨመርም ቢሆን የስርዓቶቹን ተግባር በማሰናከል ቀላል የማይባል ጫና ያስከትላል። በተለይ በጥቅምትና ታህሳስ ወራት የሚከሰተው ውርጭ የውሃ ሀይል ምንም እንኳን ከመጠን በላይ በማቀዝቀዝ የሚሰነጠቁበት እና ውሃው አለአግባብ እየፈሰሰ የሚባከንበት፤ ለጠገናውም ከፍተኛ ወጪ የሚጠይቅበት ሁኔታን ይፈጠራል(Hailu, 2017)። አዲስ አበባ ለከባድ ሙቀትና ድርቅም የተጋለጠች ከተማ ናት። እ.ኤ.አ በ2020 ከፍተኛውን የሙቀት መጠን በ0.9°C ጭማሪ ያስመዘገበች ሲሆን እ.ኤ.አ በ 2050 ዓ/ም 1.5 ዲግሪ ሴልሺስ እና እ.ኤ.አ በ2080 ዓ/ም 2.1 ዲግሪ ሴልሺስ አማካይ አመታዊ የሙቀት ጭማሪ ይመዘገባታል የሚል ትንቢያ ተቀምጠዋል(Adana et.al., 2021)።

በአዲስ አበባ የሚከሰቱ የድርቅ እንደምታዎች በኤነርጂ አቅርቦት፤ በውሃ አቅርቦት፤ በገበያ የሚገኝ የምግብ አቅርቦትና ዋጋው እንዲሁም በድርቅ ከተጠቁ አካባቢዎች የሚመነጭ ከአቅም በላይ የሆነ የህዝብ ፍልሰት አማካኝነት በሚገለጹ ማህበራዊና አካባቢያዊ ችግሮች ሊሆን ይችላል (Gebremichael et.al, 2014)። በብዛት ከውሃ የሚመነጨው የኤነርጂ ዘርፍ የአየር ንብረት ለውጥ በሚፈጥርበት ተጽእኖ ምክንያት ለመገመት በማይቻል ሁኔታ ውስጥ ይገኛል(Uk, Aid)። በርከት ያሉ የአዲስ አበባ ነዋሪዎች ምግብን ለማዘጋጀት ማገዶን በስፋት መጠቀማቸው ከአካባቢ ጥበቃና ጤንነት አንጻር አሳሳቢ ጉዳይ ነው። የደን ጭፍጨፋ፣ የካርቦን ዳይኦክሳይድ(CO2) ልቀት፤ የቤት ውስጥ ብክለት በአሳሳቢነታቸው ከሚጠቀሱ ጉዳዮች መካከል ጥቂቶቹ ናቸው(UN Habitat, 2017)። ከአዲስ አበባ ከተማ ድንበር ባሻገር የሚገኙ ደኖች የአዲስ አበባ ማገዶ ፍላጎት ለማሟላት ሲባል በከፍተኛ መጠንና ፍጥነት እየተመነጠሩ ይገኛሉ(UN Habitat, 2017)። ቁልፍ ነጥቦች/ጭብጦች፣ ውስንነቶች እና ተግዳሮቶች፤ በዚህ ጥናት መሠረት የከተማዋ አጠቃላይ እንቅስቃሴ የተለያዩ ውስንነትና ተግዳሮቶች አሉት። የመጀመሪያው ውስንነት አንዳንድ የከተማ አሰራሮች በተለያዩ ምክንያቶች ሳብያ በአኩልነት ተደራሽ አለመሆናቸው ነው።

የመጀመሪያው ምክንያት ድህነት ወይም የገቢ እጥረት ሲሆን በዚህም ሳብያ በርካታ የከተማዋ ነዋሪዎች የሞተር ትራንስፖርት ተጠቃሚ መሆን ስለማይችሉ ከቦታ ወደ ቦታ በእግራቸው ለመሄድ ይገደዳሉ። በተመሳሳይ ሁኔታ የጤና አገልግሎት ዋጋ ከፍተኛ/ከአቅም በላይ በመሆኑ ምክንያት ነው።

ብዙ በድህነት የሚኖሩ በርካታ ነዋሪዎች ለማግኘት አይችሉም ፤፤ በኤሌክትሪክ ሃይል ተደራሽነት ረገድ በ2018 ዓ.ም. የተደረገው የታሪፍ ጭማሪ ለድህ ሴተሶች አቅም በላይ ነው። ተደራሽነትን ላይ የተጋረደው ሌላው ምክንያት ከአሰፋፈር ጋር የተገናኘ ሲሆን ኢመደበኛ አሰፋፈር ውስጥ ያሉ ነዋሪዎች፣ የተለያዩ አገልግሎቶችን በአግባቡ ለማግኘት በተለምዶ የጨረቃ ቤት/ሰፈር በመባል በሚታወቁ መኖሪያ አካባቢዎች/መንደሮች) ያለው የደረቅ ቆሻሻ የማስወገድ ስርዓት እና አቅም በጣም ደካማ በመሆኑ፣ ከፍተኛ መጠን ያለው ቆሻሻ በማንኛውም ክፍት/ባዶ ቦታ እና የፍላጎት ማስወገጃ ቱቦዎች ላይ እየተጣለ ይገኛል። ይቸገራሉ። በከተማዋ አሰራሮች ላይ ያለው ሁለተኛው ውስንነት የከተማ አገልግሎት ስርዓቱ የተበታተነ ከመሆኑ ጋር የተያያዘ ነው። የመበታተኑ ሁኔታ ከተቆጣጠሪ ተቋማት፣ ከአገልግሎቶቹ ባህሪ፣ ከተዋናዎች እና ባለቤትነት አንጻር የሚታዩ ናቸው። የተለያዩ ተቋማትን ተከትሎ የተደራጀው የትራንስፖርት ዘርፍ የሚያከናውናቸው የተለያዩ መጽታ ያላቸው ግን ደግሞ የረባ ቅንጅት የሌላቸው የማጓጓዝ ተግባራት በስርዓቶቹ ያለውን መበታተን እውነታ ግልጽ ማሳያ ነው። መበታተኑ በአገልግሎት

አሰጣጥ ረገድም በግልጽ ይታያል። ለምሳሌ በመንግስት አውተብሶችና በግል አውተብሶች መካከል ከስምሪት መስመር/ሽፋን፣ የዋጋ ተመን የጊዜ አጠቃቀም እና መገልገያ ፋሲሊቲዎች ጋር በተያያዘ ምንም ዓይነት ትስስርና ቅንጅት የለም። ሦስተኛው ውስንነት ስርዓቶቹ በተግባር መደበኛ እና ኢ-መደበኛ ተዋናዎችን በማካተት የሚንቀሳቀሱ ቢሆኑም ኢ-መደበኛ አካላትን አውቅና የሚነፍግና በውሳኔ አሰጣጥ ሂደት የማያሳትፍ አካሄድ የሚከተሉ መሆናቸው ነው።

ደረቅ ቆሻሻ በመሰብሰብና መልሶ ጠቅም ላይ በማዋል የሚሳተፉ ኢ-መደበኛ ተዋናዎች፣ የቆሻሻ ማኔጅመንት ከሚመለከቱ የውሳኔ አሰጣጥ ሂደቶች የተገለሉ ናቸው። ከአዲስ አበባ ውሃና ፍላጎት ኤጀንሲ ጎን በግላቸው ውሃ በማቅረብ ተግባር የተሰማሩ አካላት አሉ። በዋናነት የቧንቧ መስመር ለሌላቸው ደሃ ነዋሪዎች፣ ለጨረቃ ቤቶች/ሰፈራ መንደሮች፣ አዲስ ለተሰሩ እንዲሁም የውሃ መቆራረጥ ለሚያጋጥማቸው አካባቢዎች አገልግሎት ይሰጣሉ። ነገር ግን ከመደበኛው ሥርዓት የተገለሉ ናቸው። አራተኛው ውስንነት በሥርዓቶች መካከል ያለ ቅንጅትና ትስስርን የሚመለከት ነው። ስርዓቶቹ እርስ-በርስ የተያያዙ እና የአንደኛው ስራ በሌላኛው ላይ የተመሠረተ ወይም ተጽእኖ የመፈጥር ቢሆንም በመካከለቸው ያለው መቀናጅትና መተሳሰር አነስተኛ ነው። በዚህም ምክንያት በአንደኛው የሚያጋጥም ውድቀት በሌላኛው የአገልግሎት አሰጣጥ መዳከምን ያስከትላል። የመጨረሻው ውስንነት ሥርዓቶቹ በደካማ የመሠረተ-ልማት መዋቅራዊ ትስስር ሆኔታ የሚቸገሩ መሆናቸው ነው። የኤሌክትሪክ፣ ውሃ ፤

የፍላጎት እና ጽዳት ዘርፎች ውጤታማነታቸውና ብቃታቸው ዝቅተኛ ሊሆኑ የቻሉት የመሠረተ ልማት መዋቅሮቻቸው ብቃት የሌላቸው ፤ ጊዜ ያለፈባቸው ወይም በጣም ደካማ በመሆናቸው ነው።